

УДК 37.06:377

<https://doi.org/10.32820/2074-8922-2018-60-50-61>

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

©Бачієва Л.О.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:

Бачієва Лариса Олександрівна: ORCID: 0000-0002-0188-6638; bachievalarisa@gmail.com, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри «Педагогіки, методики та менеджменту освіти», Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті наведено результати теоретичного дослідження щодо розроблення моделі управління системою професійної адаптації учнів на основі функцій управління (аналітична, планування, організації та мотивації, контролю). Аналітична функція передбачає аналіз отриманих у ході збирання інформації щодо індивідуальних особливостей учнів та дозволить визначити їх здатності та шляхи підвищення якості цього процесу. Функція планування передбачає постановку основних цілей та задач, обґрунтування методологічних підходів та принципів управління професійною адаптацією учнів у процесі професійної підготовки в закладі професійної освіти. Функція організації та мотивації в моделі пов'язана з реалізацією комплексу організаційно-педагогічних умов управління, які забезпечують ефективність процесу професійної адаптації учнів. Функція контролю передбачає проведення контролю та діагностування стану процесу професійної адаптації за проміжними результатами. Усі елементи моделі розміщені в порядку домінування.

Для реалізації моделі представлені програми: «Програма педагогічної та соціально-професійної діагностики особистості учнів» та «Педагогічний супровід учнів у процесі професійної адаптації». Програми реалізують комплекс організаційно-педагогічних умов професійної адаптації учнів: проведення педагогічного діагностування професійно-важливих якостей учнів із метою поетапного відслідковування їх особистісного зростання; культивування традицій навчального закладу в процесі підготовки учнів; забезпечення учням педагогічної підтримки в подоланні перешкод та складностей у процесі входження в професію.

Ключові слова: управління, модель управління, функції управління, професійна адаптація, програма професійної адаптації.

Бачієва Л.А. «Управление системой профессиональной адаптации учащихся в процессе подготовки в профессионально-техническом заведении образования».

В статье приведены результаты теоретического исследования по разработке модели управления системой профессиональной адаптации учащихся на основе функций управления (анализа, планирования, организации и мотивации, контроля). Аналитическая функция предполагает анализ полученных в ходе сбора информации об индивидуальных особенностях учащихся и позволит определить их способности и пути повышения качества данного процесса. Функция планирования - предполагает постановку основных целей и задач, обоснование методологических подходов и принципов управления профессиональной адаптацией учащихся в процессе профессиональной подготовки в заведении профессионального образования. Функция организации и мотивации связана с реализацией комплекса организационно-педагогических условий управления, которые обеспечивают эффективность процесса профессиональной адаптации учащихся. Функция контроля предусматривает проведение контроля и диагностирования состояния процесса профессиональной адаптации по промежуточным результатам. Все элементы модели размещены в порядке доминирования.

Для реализации модели представлены программы: «Программа педагогической и социально-профессиональной диагностики личности учащихся» и «Педагогическое сопровождение учащихся в процессе профессиональной адаптации». Программы реализуют комплекс организационно-педагогических условий профессиональной адаптации учащихся: проведение педагогического диагностирования профессионально важных качеств учащихся с целью поэтапного отслеживания их личностного роста; культивирование традиций учебного заведения в процессе подготовки учащихся; обеспечение учащимся педагогической поддержки в преодолении препятствий и сложностей в процессе входения в профессию.

Ключевые слова: управление, модель управления, функции управления, профессиональная адаптация, программа профессиональной адаптации.

L. Bachieva "Management of the system of vocational adaptation of students in the training process in a vocational school"

The article presents the results of theoretical research on the development of a model of management of the system of students' professional adaptation on the basis of management functions (analytical, planning, organizational, motivational, and controlling). The analytical function involves analysis of the information gathered during the collection of information about the individual characteristics of students and will allow determining their abilities and ways to improve the quality of this process. The function of planning involves setting the main goals and objectives, justifying the methodological approaches and principles of managing the professional adaptation of students in the process of vocational training in a vocational education institution. The function of organization and motivation in the model considered is related to the implementation of the complex organizational and pedagogical conditions of management, which ensures the effectiveness of the process of professional adaptation of students. The control function involves monitoring and diagnosing the state of the process of professional adaptation for interim results. The developed model has a system for placing elements and obeying the patterns. All elements of the model are in the order of dominance: from top to bottom.

To implement the model, the following programs are presented: "Program of pedagogical and social-professional diagnostics of students' personality" and "Pedagogical support of students in the process of professional adaptation". The programs implement a complex of organizational and pedagogical conditions for the professional adaptation of students: conducting pedagogical diagnosis of the students' professional qualities in order to gradually track their personal growth; cultivating traditions of an educational establishment in the process of students' training; providing students with pedagogical support in overcoming obstacles and difficulties in the process of entering the profession.

Keywords: management, model of management, management functions, professional adaptation, program of professional adaptation.

Постановка проблеми. Проблема професійної адаптації молоді завжди була актуальною, але не стояла так гостро, як сьогодні. В останні роки кількість випускників закладів усіх рівнів професійної освіти, які працевлаштувалися за фахом, постійно зменшується. До психологічних труднощів юнацького віку додається неясність перспектив професійного розвитку, пов'язаних із соціально-економічними змінами, що спричиняє професійну нестійкість молоді, зниження рівня адаптації та закріплення на робочих місцях.

Актуальність проблеми професійної адаптації учнів закладів професійної освіти зумовлена потребою суспільства в професійно компетентних фахівцях, що володіють мобільністю, активністю, умінням орієнтуватися в складних професійних ситуаціях, готовністю до професійного становлення і підвищення кваліфікації, що, в свою чергу, вимагає створення безперервно функціонуючої системи управління системою професійної адаптації учнів уже під час навчання в закладі освіти.

Аналіз сучасних напрямків формування адаптивності особистості та стан розробленості проблеми дозволив виділити протиріччя: між запитами суспільства та роботодавців на підготовку професійно компетентних і конкурентоспроможних фахівців і недостатнім управлінням

мотивацією молоді на професійне навчання, подальшу діяльність за обраною спеціальністю; між потребою в організації безперервного управління системою професійної адаптації учнів та недостатньо сформованою системою її реалізації; між необхідністю створення оптимальних організаційних і психолого-педагогічних умов для професійного самовизначення та адаптації учнів та недостатньою реалізацією теорій управління в цих процесах. Зазначені суперечності визначили проблему: вдосконалення управління системою професійної адаптації учнів закладів професійної освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема сучасного освітнього менеджменту має різні аспекти і завжди була об'єктом вивчення багатьох українських і зарубіжних учених, а саме: Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, В. Мадзігон, В. Маслов, Н. Ничкало, В. Олійник, М. Поташник, Т. Шамова, І. Лікарчук та ін.

Проблеми професійної орієнтації та адаптації учнів розглядають у своїх роботах В. Гладкова, Н. Жемера, М. Тименка, Н. Пряжников, В. Сидоренко, С. Ткаченко, Л. Шелестова, М. Янцур.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення моделі управління системою

професійної адаптації учнів у закладах професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасних соціально-економічних умовах питання конкурентоспроможності молодих робітників та їхня швидка професійна адаптація на робочому місці отримують нове значення. Це актуалізує проблему управління професійною адаптацією майбутніх робітників в умовах професійно-технічних навчальних закладів. Отже, представимо модель управління професійною адаптацією учнів у процесі їх підготовки в професійно-технічному навчальному закладі.

З точки зору педагогіки, модель є ідеальним або робочим зразком для порівняння, співставлення, визначення правильності обраних форм, засобів та методів управління. Крім того, модель виконує функції унаочнення змісту, організації та розвитку процесу. Вона носить нормативний характер, грає роль деякого стандарту, на який буде орієнтований процес, що вивчається. Важливим положенням нашого дослідження є те, що в моделі відтворюються найбільш важливі компоненти, якості, зв'язки досліджуваного процесу, що дозволяє адекватно оцінити його, прогнозувати тенденції розвитку, а також ефективного управляти цим розвитком. У моделюванні ми дотримувалися таких вимог – модель управління повинна: відповідати меті та предмету управління; відтворювати як динаміку педагогічного процесу, так і управління цим процесом; відтворювати взаємодію учасників управління; бути адаптивною, враховувати запропоновані умови керування процесом та зовнішні фактори.

Керуюча підсистема (суб'єкт) – це керівник професійно-технічного закладу освіти. Викладачі та майстри виробничого навчання – це об'єкт управління, якому підпорядковані учні та їхні батьки. Основна (стратегічна) роль в управлінні системою професійної адаптації учнів належить директору професійно-технічного закладу освіти, який керує цим процесом за допомогою своїх заступників та делегує виконання управлінських рішень викладачам, майстрам виробничого навчання, які безпосередньо їх реалізують.

До керівної підсистеми входять: завідувач навчального закладу та його

заступники з методичної, адміністративно-господарчої, медичної роботи. Між ними встановлені суб'єктно-об'єктні відносини. Завідувач визначає керівну систему, а його заступники – керовану. Вони забезпечують оптимальне функціонування всіх інших підсистем. Форми роботи цієї підсистеми – наради, оперативки, бесіди (індивідуальні та колективні). Завідувач та його заступники разом із педагогами й учнями складають суб'єктно-об'єктну систему, в якій керованою соціальною системою є педагоги й учні.

Дидактична та виховна підсистеми здійснюють безпосередню реалізацію змісту освітнього процесу з формування елементів професійної адаптації: забезпечити сприятливі умови щодо формування професійної спрямованості; знань, умінь та навичок з обраної професії; забезпечити умови щодо формування професійно важливих якостей: відповідальність; самостійність; практичність та сумлінність; самоконтроль; емоційна стабільність тощо. Науково-методична підсистема забезпечує необхідний професійний рівень педагогів: забезпечити зростання рівня професійно-управлінської компетенції психологів, викладачів, майстрів виробничого навчання як умови реалізації цілей, удосконалення професійної адаптації. У ній представлено такі форми роботи: педагогічні наради, семінари, консультації, бесіди, відвідування, колективні перегляди тощо.

Суспільно-педагогічна підсистема повинна встановити та реалізувати зв'язки професійно-технічного закладу із сім'єю та соціальними партнерами щодо досягнення цілей професійної адаптації учнів.

Робота здійснюється в таких формах: батьківські збори, консультації, спортивні клуби, секції, дні відчинених дверей тощо. Між виконавцями підсистеми частіше встановлювалися суб'єктно-об'єктні відносини, але в деяких випадках – суб'єктно-суб'єктні (творчі конкурси, олімпіади). З опорою на вказані положення нами розроблена структурно-функціональна модель управління системою професійної адаптації учнів у процесі навчання в професійно-технічному навчальному закладі (рис.1).

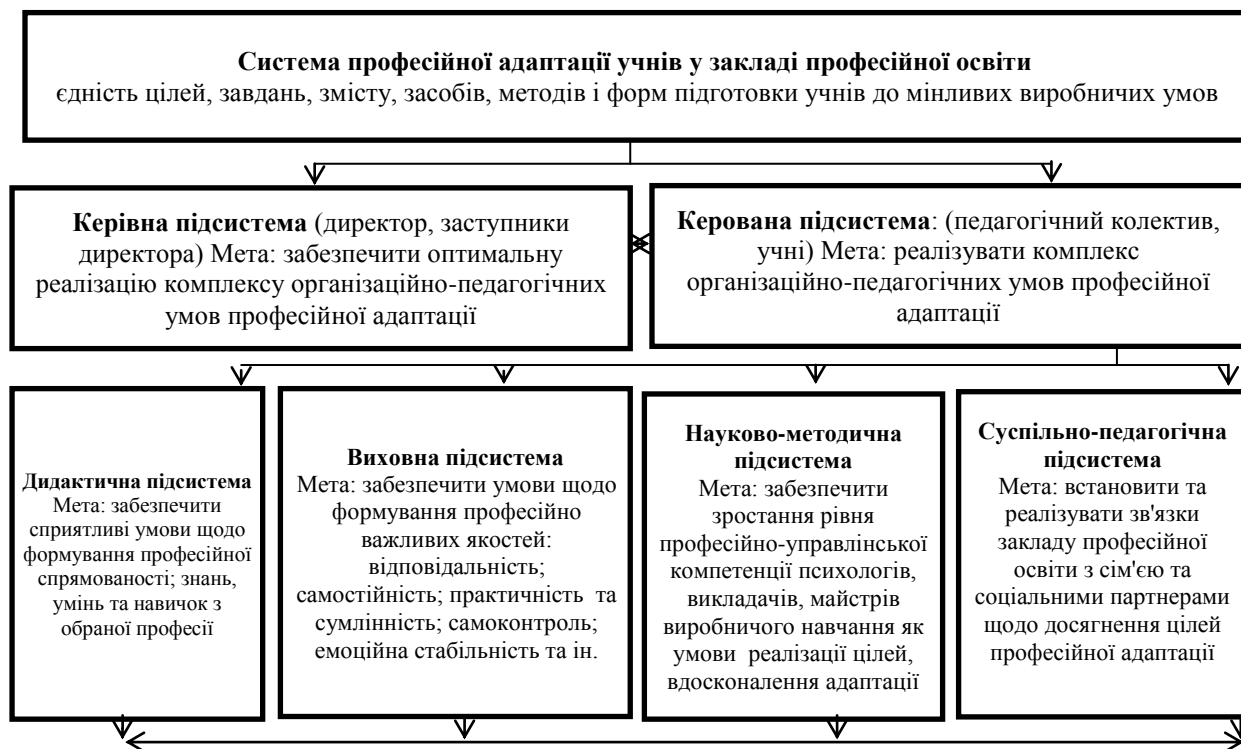

Рис. 1. Структурно-функціональна модель структури управління системою професійної адаптації учнів у закладі професійної освіти

З теорії управління соціальними системами (зокрема педагогічними) випливає, що для забезпечення ефективності будь-якого управління необхідно розуміти його призначення, структуру та склад. З метою цього нами були виділені структурні загальні характеристики професійної адаптації, які дозволили визначити її місце в освітній системі. Професійну адаптацію учнів у закладі професійної освіти ми розуміємо як підсистему, вбудовану в систему освітнього процесу навчального закладу та таку, що забезпечує її ефективність.

Управління професійною адаптацією учнів визначено нами як цілеспрямована та свідома взаємодія учасників освітнього процесу, що спрямована на формування особистості того, хто навчається як майбутнього професіонала, що відповідає сучасним вимогам промислового виробництва та професійного середовища. На нашу думку, така взаємодія повинна бути заснована на системі суб'єкт-суб'єктних зв'язків, у яких обидві сторони (педагогічний колектив та учні) є активними учасниками, які впливають на хід та розвиток професійної адаптації. При

цьому взаємодія учасників цілісного педагогічного процесу складається як ланцюг послідовних, взаємопов'язаних дій та функцій.

Під час визначення функцій управління ми враховували соціальне замовлення суспільства, яке формується на основі сучасних потреб суспільства та відображений у Державному стандарті професійно-технічної освіти. Це пов'язано з тим, що саме в ньому відображені вимоги до випускника, які максимально відповідають сучасним соціально-економічним умовам у країні. Соціальне замовлення сформульоване нами в моделі як підготовка конкурентоздатного робітника, що здатен швидко адаптуватися в умовах сучасного виробництва, яке швидко змінюється.

Наведемо характеристику наступних структурних складових розробленої нами моделі – це функції управління. Вони представлені нами як сукупність чотирьох взаємопов'язаних функцій: аналітична, планування, організації та мотивації, контролю.

Усі чотири функції складають повний цикл управління від поставлених цілей до їх досягнення, відтворюють хід, послідовність та завершеність окремих управлінських дій. Реалізація їх розкриває зміст самої системи.

Аналітична функція включає діагностичний та аналітичні компоненти. Діагностичний компонент передбачає отримання інформації про стан професійної адаптації учнів, яка містить:

– вхідну діагностику, мотивацію учнів до навчальної діяльності за обраною професією;

– збирання початкових даних для діагностики особистісного розвитку;

– виявлення інтересів, схильностей, сформованості професійного важливих якостей особистості учнів, які необхідні для обраної професії.

Аналітичний компонент передбачає аналіз отриманих у ході збирання інформації щодо індивідуальних особливостей учнів та дозволить визначити їхні здатності та шляхи підвищення якості цього процесу. Таким чином, ця функція на основі вивчення особистості кожного учня скласти узагальнений портрет кожного учня та групи в цілому, оцінити ризики професійної адаптації, рівень потреб учня, особливості групи та обґрунтувати доцільність та ефективність прийомів, методів, засобів та форм навчання, які використовуються в освітньому процесі.

Функція планування передбачає постановку основних цілей та задач, обґрунтування методологічних підходів та принципів управління професійною адаптацією учнів у процесі професійної підготовки закладів професійної освіти. Ця функція спрямована також на розробку та реалізацію навчальних програм, Державних освітніх стандартів, вибір оптимальної конструкції управління професійною адаптацією, які забезпечують розуміння учнями сенсу своєї професійної підготовки, розуміння значущості конкретного матеріалу для засвоєння майбутньої професії.

Визначення мети здійснювалося нами на основі результатів аналізу отриманих даних. Мета моделі виступає як вектор управлінської діяльності, який визначає її гуманістичну направленість, як регулятор взаємодії, спрямованої на підготовку учнів як конкурентоспроможних професіоналів. Розроблена модель чітко орієнтована на конкретну мету – управління професійною адаптацією учнів у закладі професійної освіти. Вона істотним чином впливає на процес та результат професійної адаптації випускників

закладів професійної освіти та конкретизується в задачах.

Аналіз наукової літератури [2, 4, 7] засвідчив, що методологічною основою управління системою професійної адаптації повинні бути такі підходи: загальнонауковий системний (він дозволяє розглядати процес як підсистему професійної підготовки майбутніх робітників), акмеологічний (забезпечує становлення професійних якостей, здатностей, умінь учнів у процесі професійної підготовки) та аксіологічний (забезпечує формування ціннісних орієнтацій у підготовці учнів із конкретної професії). Вони виступають як стратегія та тактика побудови управління на всіх етапах. Аналіз наведених підходів показав, що між ними існує глибокий взаємозв'язок, і всі вони взаємодіють та взаємодоповнюють один одного.

Реалізація вищезазначених підходів можлива на основі використання в професійній підготовці робітників в умовах професійно-технічного закладу освіти педагогічних принципів як керівних положень, ідей, правил, вимог до дії суб'єктів від яких залежить ефективність управління. В якості основних принципів управління системою професійної адаптації ми обрали такі принципи: відкритості, гнучкості, об'єктивності, динамічності, безперервності, системності, зворотного зв'язку, цілісності, інтеграції, гуманізації, розвитку та саморозвитку.

Для ефективної роботи колективу професійно-технічного навчального закладу необхідно визначити, хто та які дії повинен виконувати, з ким буде взаємодіяти. Дія, в результаті якої вирішуються такі завдання, називається організацією. Сукупність дій, які здійснюють суб'єкти управління для спонукання зацікавленості виконавців у продуктивній роботі, їх задоволеності, підтриманні сприятливого соціально-психологічного клімату називаються стимулюванням.

Функція організації та мотивації в моделі, яка розглядається, пов'язана з реалізацією комплексу організаційно-педагогічних умов управління, яке забезпечує ефективність процесу професійної адаптації учнів. Педагогічні умови забезпечують досягнення ефективності функціонування побудованої моделі, результатом чого виступає перехід учнів з одного рівня професійної адаптації на більш високий.

У комплекс організаційно-педагогічних умов ми включили: проведення педагогічного діагностування професійно-важливих якостей

учнів із метою поетапного відслідковування їх особистісного зростання; культивування традицій навчального закладу в процесі підготовки учнів; забезпечення учням педагогічної підтримки в подоланні перешкод та складностей у процесі входження у професію.

Розроблені педагогічні умови, з одного боку, виступають відносно самостійними, а з іншого, вони взаємопов'язані та взаємодоповнюють одна одну. Відсутність однієї з них, безперечно, відіб'ється на результаті. На усіх етапах професійної адаптації комплекс організаційно-педагогічних умов реалізується через розроблену практико-орієнтовану методику процесу адаптації, яка включає в себе: «Програма педагогічної та соціально-професійної діагностики особистості учнів», програму «Педагогічний супровід учнів у процесі професійної адаптації», традиційні виховні заходи в навчальному закладі.

Правильна організація та стимулювання дозволяє вдосконалити процес професійної адаптації та оптимізувати його. Функція контролю передбачає проведення контролю та діагностування стану процесу професійної адаптації за проміжними результатами. Контроль дозволяє здійснювати постійне відслідковування перебігу процесу. При цьому

ми пропонуємо використовувати діагностичний інструментарій, який використовується на початковому етапі діагностики. По-друге, на основі отриманих даних суб'єкти керування повинні своєчасно реагувати на виникнення змін та приймати правильні рішення щодо продовження роботи в обраному напрямку чи необхідності коректування ходу, внесення оперативних змін у функціонування. За допомогою такої функції управління отримує принципово важливу якість, без якої воно не існує, – зворотній зв'язок, це робить управління чутливим до змін. Реагування на ці зміни здійснюється через планування, організацію та стимулювання. Таким чином управління стає замкнутим.

Нами вже зазначалося, що отриманий результат моделі повинен оцінюватися шляхом порівняння з наміченою метою. Якщо результат не співпадає з метою моделі, то необхідно коректувати процес чи модель шляхом зміни її змісту, методів, що використовуються, або педагогічних умов цілком. На основі даних наукової літератури та нашого дослідження з урахуванням факторів професійної адаптації учнів для кожного етапу нами розроблені критерії оцінки професійної адаптації та його показники (табл. 1)

Таблиця 1

Критерії та показники професійної адаптації учнів

Критерії та показники професійної адаптації учнів		
Професійна спрямованість	Професійно-важливі якості	Компетентність
– спрямованість на отримання знань з обраної професії; – інтерес до професії; – задоволеність професійної підготовкою; – ставлення до професії як цінності	– відповідальність; – самостійність; – практичність та сумлінність; – самоконтроль; – емоційна стабільність	– знання, уміння та навички з обраної професії; – успішність зі спеціальних дисциплін

Однією з умов завершального етапу моделювання є визначення функціонального значення компонентів моделі та взаємозв'язків з іншими елементами об'єкта, що вивчається. На цій стадії моделювання центральне місце посідає визначення зв'язків. Це дуже важливий ланцюг моделі, адже при розумінні виявлених зв'язків учені знаходять відповідь на принципове питання, за допомогою яких зв'язків елементи інтегруються в системі з притаманними їй якостями цілого.

У науці зв'язки визначаються через розуміння структури та організації системи, під якими розуміють:

– фіксацію зв'язків між елементами системи (Ю.Плотинський);

– стійкі стосунки та зв'язки між елементами (П.Олексєєв та О.Панін).

Представлений таким чином об'єкт отримує пояснення своїх якостей (поведінки) через його внутрішню структуру чи функціональну (функціонально-структурну) організацію, що сприяє розумінню об'єкта як системного цілого.

Розроблена нами модель управління професійною адаптацією учнів має систему в розміщенні елементів та підпорядковуються закономірності. Усі елементи моделі розміщені в порядку домінування: згори донизу. Зв'язок прослідковується не тільки між функціями, але й всередині кожної з них, забезпечуючи просування від одного елемента

до іншого з вказаного напрямку. Компоненти не є абсолютно незалежними, вони повинні створювати та створюють цілісну систему, яка дає можливість досягнути цілей. Не дивлячись на визначення пріоритетів у функціях, загальна структура перетворення об'єктів передбачає лише одну послідовність виконання всіх етапів у вирішенні задач моделі, спрямованих на досягнення зазначеної мети.

Модель є відкритою та схильна до впливу зовнішніх та внутрішніх вимог. На зміст окремих її компонентів впливає розвиток науки, техніки, економічного стану країни. Взаємодія із зовнішнім середовищем

здійснюється через інтеграцію змісту, форм, засобів, методів навчально-виховної роботи з учнями як у навчальну закладі, так і поза ним. Головною перевагою розробленої моделі є її відносна незалежність від конкретної реалізації в закладі професійної освіти. Ця незалежність забезпечується виконанням у моделі функцій, реалізація яких конкретизує модель, яка розглядається та прив'язує її до зазначених організаційно-педагогічних умов.

Центральною частиною моделі є «Центр професійної адаптації». Функціональна модель центру професійної адаптації учнів наведена в табл.2.

Таблиця 2

Функціональна модель центру професійної адаптації учнів

«Центр професійної адаптації учнів». Мета діяльності: підготовка конкурентоспроможного робітника, здатного швидко адаптуватися до умов сучасного виробництва	
Аналіз	<ul style="list-style-type: none"> – вивчення даних діагностики індивідуальних особливостей учнів (професійна спрямованість, професійно-важливі якості, професійна компетентність); – дослідження рівня роботи з соціальними партнерами за попередні роки щодо професійної адаптації учнів; – дослідження рівня роботи з випускниками навчального закладу за попередні роки щодо інформування ускладнень у професійній діяльності; – ознайомлення із загальним планом роботи установи щодо організації олімпіад, конкурсів професійної майстерності з метою визначення ставлення до заходів керівництва й усього педколективу; – з'ясування корпоративних традицій закладу та професійної культури закладів працевлаштування
Планування	<p>Визначення порядку, послідовності здійснення накресленої на конкретний період програми (роботи) з вказівкою її мети, змісту, обсягу, методів, матеріальних і фінансових засобів, термінів здійснення професійної адаптації учнів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – проведення діагностики якостей учнів (професійна спрямованість, професійно-важливі якості, професійна компетентність) із метою поетапного відслідковування їх особистісного та професійного зростання; – робота з соціальними партнерами з надання допомоги у професійній адаптації учнів; – створення варіативних педагогічно організованих видів діяльності для реалізації активності учнів у навчальному та позанавчальному процесах (інноваційні технології та методи навчання, олімпіади, конкурси, які сприяють адаптації до професійної діяльності і спілкуванню в трудовому колективі); – забезпечення учнів педагогічною підтримкою у подоланні перешкод на шляху «входження» до професії (консультації); – реалізація додаткових програм соціально-професійної адаптації для учнів «групи ризику» (учнів-сиріт, учнів з особливими освітніми потребами, учнів-тимчасово переміщених)
Організація	<p>Створення умов:</p> <ul style="list-style-type: none"> – посилення фасилітаційної спрямованості адаптаційної діяльності навчального закладу; – сприяння всім учням (реалізація групових адаптаційних програм) і окремим учням, які мають індивідуальний спектр адаптаційних утруднень (індивідуальних програм); – безперервний моніторинг адаптаційної динаміки учнів у освітньому процесі: виявлення та облік дезадаптивних учнів, які потребують спеціалізованої індивідуальної допомоги; – залучення до адаптаційної роботи фахівців різного профілю і соціальних партнерів із надання допомоги у професійній адаптації учнів; – розроблення програм індивідуальної моделі побудови професійної кар'єри
Контроль та аналіз результатів	<ul style="list-style-type: none"> – оформлення звітів із реалізації професійної адаптації; – розроблення комплексу заходів, які сприяють покращенню адаптації; – аналіз інформації щодо ускладнень, які мають випускники у процесі адаптації в закладах працевлаштування

Мета діяльності центру: формування професійної адаптації учнів. Завдання центру: розробка змісту педагогічного супроводу професійної адаптації учнів, визначення етапів, форм і методів роботи.

Організаційні діяльності: організація безперервної комплексної психолого-педагогічної роботи з професійної адаптації учнів у навчальному процесі та позанавчальної діяльності навчального закладу, що проводиться з використанням форм і методів адаптації.

Вимоги до організації роботи:

– облік і опора на типологічні (вікові) і індивідуальні особливості учнів; робота в зоні найближчого розвитку учня, опора на досягнутий (актуальний) рівень розвитку;

– забезпечення умов для подолання посильних труднощів, потреби в оволодінні професійними знаннями, вміннями та навичками; створення передумов для формування соціально значущих і професійно важливих якостей учнів; задоволення потреби в прояві активності.

Умови діяльності: посилення фасилітативної адаптаційної діяльності освітніх установ; сприяння всім учням (реалізація групових адаптаційних програм) і окремим учням, які мають індивідуальний спектр адаптаційних утруднень (індивідуальних програм); безперервний моніторинг адаптаційної динаміки учнів у освітньому процесі: виявлення та облік дезадаптивних учнів, які потребують спеціалізованої

індивідуальної допомоги; залучення до адаптаційної роботи фахівців різного профілю і соціальних партнерів з надання допомоги у професійній адаптації учнів; створення варіативних педагогічно організованих видів діяльності для реалізації активності учнів у навчальному та поза навчальним процесом.

Отже, нами розроблена модель управління системою професійної адаптації учнів. Основою моделі є функції, які складають повний цикл управління від поставлених цілей до їх досягнення, відтворюють хід, послідовність та завершеність окремих управлінських дій. Реалізація їх розкриває зміст самої системи.

Для реалізації моделі нами розроблені програми: «Програма педагогічної та соціально-професійної діагностики особистості учнів» та «Педагогічний супровід учнів у процесі професійної адаптації».

Наведені програми реалізують комплекс організаційно-педагогічних умов професійної адаптації учнів: проведення педагогічного діагностування професійно-важливих якостей учнів з метою поетапного відслідковування їх особистісного зростання; культивування традицій навчального закладу у процесі підготовки учнів; забезпечення учням педагогічної підтримки у подоланні перешкод та складностей у процесі входження у професію.

Базові характеристики реалізації організаційно-педагогічних умов професійної адаптації учнів наведені у табл. 2.

Таблиця 3

Базові характеристики програми щодо професійної адаптації

Показник	Характеристика
1	2
Мета	Формування професійної адаптації учнів
Завдання	Розробка змісту педагогічного супроводу професійної адаптації навчаються, визначення етапів, форм і методів роботи
Організація	Організація безперервної комплексної психолого-педагогічної роботи з професійної адаптації учнів у навчальному процесі та позанавчальної діяльності установ професійної освіти, що проводиться з використанням форм і методів адаптації
Психолого-педагогічні умови	<ul style="list-style-type: none"> – посилення фасилітаційної спрямованості адаптаційної діяльності освітніх установ; – сприяння всім учням (реалізація групових адаптаційних програм) і окремим учням, які мають індивідуальний спектр адаптаційних утруднень (індивідуальних програм); – безперервний моніторинг адаптаційної динаміки учнів у освітньому процесі: виявлення та облік дезадаптивних учнів, які потребують спеціалізованої індивідуальної допомоги; – залучення до адаптаційної роботи фахівців різного профілю і соціальних партнерів з надання допомоги у професійній адаптації учнів; – створення варіативних педагогічно організованих видів діяльності для реалізації активності учнів у навчальному та позанавчальному процесі

1	2
Плановий результат	Готовність учнів до входження у професійні (трудові) відносини і виробничу діяльність
Вимоги до організації роботи	Облік і опора на типологічні (вікові) і індивідуальні особливості учнів; робота в зоні найближчого розвитку учня, опора на досягнутий (актуальний) рівень розвитку, забезпечення умов для подолання посилюваних труднощів, потреби в оволодінні професійними знаннями, вміннями та навичками; створення передумов для формування соціально значущих і професійно важливих якостей учнів; задоволення потреби в прояві активності
Критерії професійної адаптації	1. Рівень усвідомленості професійного самовизначення 2. Рівень прояву активності в навчальній та позанавчальній діяльності 3. Рівень емоційного задоволення навчальної (трудової) діяльністю і спілкуванням 4. Рівень вольового самоконтролю 5. Рівень орієнтації на спільну діяльність (На першому етапі соціально-професійної адаптації виявлялися 1-й, 2-й і 5-й критерії, на другому і третьому етапах - всі критерії)

Програма педагогічної та соціально-професійної діагностики особистості учнів. Головне завдання — визначити відповідність між психологічними особливостями людини і відповідними характеристиками професії. Тип професійної діяльності, яка реалізується, має збігатися з особистісним і характерологічним типом. Етапи педагогічної та соціально-професійної діагностики особистості учнів: діагностика інтересів, здібностей, які зможуть визначати характер і успішність освітньої діяльності учнів; прогнозування успішності опанування учнями навчального матеріалу, який передбачено відповідними програмами; діагностика готовності учнів до самостійного профілю навчання та галузі професії професійного самовизначення як ключового етапу самоосвітньої діяльності; реалізація діагностичних процедур. Програма діагностики учнів наведена у табл. 4.

Таблиця 4

Програма педагогічної та соціально-професійної діагностики учнів

№ з.п.	Методика	Термін виконання	Відповідальні
1	НІН (наміри, інтереси, нахили)	Вересень	психолог
2	Карта інтересів (ДДО)	Вересень	психолог
3	Методика Клімова С.А.	Жовтень	психолог
4	«Зацікавлення у професійному самовизначенні»	Жовтень	психолог
5	Результат діагностики	Жовтень	психолог, майстер ВН
6	Анкетування учнів (Н.О. Анискина)	Листопад	психолог
7	Анкетування батьків (Н.О. Анискина) або «Ким я бачу дитину»	Листопад	психолог
8	Групове консультування за результатами	Грудень	заст. директора, психолог, майстер виробничого навчання

Програма «Педагогічний супровід учнів у процесі професійної адаптації». Педагогічний супровід професійної адаптації учнів закладів професійної освіти — система сприяння молоді з боку психологічних та педагогічних працівників із залученням до неї соціальних партнерів, спрямована на створення умов для успішного професійного самовизначення (відповідно до індивідуальних можливостей, здібностей, інтересів), адаптації до умов і вимог навчання і професійної діяльності, формування професійно важливих якостей, встановлення ділових відносин з колегами, входження в трудову діяльність і закріплення випускників в умовах виробництва з обраної спеціальності [1,3,8].

Професійна адаптація розуміється як процес суб'єктивно опосередкованого розвитку особистості, обумовлений індивідуальними особливостями і схильностями учнів з метою вироблення смислової орієнтації для формування професійної компетентності для подальшої трудової діяльності [1,3,8].

Професійна адаптованість представляє собою результат процесу успішної професійної адаптації і характеризується: а) високим рівнем мотивації до оволодіння професійними знаннями, вміннями і навичками; б) сформованим стійким позитивним ставленням до завдань, позитивним традиціям і перспективам освітнього закладу, а згодом і підприємства;

продуктивним здійсненням своєї провідної професійної діяльності: в) активної включеністю в систему міжособистісних комунікацій; г) зацікавленістю в саморозвитку та підвищенні професійної компетенції; д) станом сталого психологічного комфорту, хорошим самопочуттям [1,3,8].

Готовність до професійної адаптації (професійна адаптивність) розуміємо як наявність у учнів сукупності стійких якостей (рис, властивостей), що дозволяють виробити оптимальну стратегію цілеспрямованої діяльності в новій навчальній та виробничій середовищі. Етапи професійної адаптації наведені у табл. 5

Таблиця 5

Етапи професійної адаптації

Професійне самовизначення	Професійна адаптація	Визначення трудової перспективи
– діагностика здібностей, інтересів і можливостей інформування, – консультування проведення трудових проб, співбесід – ознайомлення зі змістом та умовами праці, професійно важливими якостями, вимогами професії	– формування знань, умінь і навичок; – професійна адаптація, соціально-трудова орієнтування; – прояв активності у творчій, соціально значущій, проектній та виробничій діяльності; розвиток навичок ділового спілкування; – формування професійно важливих якостей, навичок спільної роботи, саморегуляції, рольових позицій	– розширення професійних зв'язків; – формування професійно важливих якостей; – соціально-виробнича орієнтування ознайомлення з умовами праці на виробництві; – формування трудової культури, навичок ділового спілкування в колективі; – самовизначення в трудовій діяльності; професійне становлення

У процесі реалізації моделі проводилася робота з усіма суб'єктами освітнього процесу: педагогічними працівниками, учнями, батьками, але первинним завданням було створення розвивального освітнього простору (середовища), на основі прийняття всіма суб'єктами єдиних принципів і технологій взаємодії.

Моделювання освітнього простору дозволило створити особливу освітнє

середовище, в якій можливі адаптація та самореалізація. Основним фактором адаптації учнів служить соціально і професійно варіативне середовище закладу освіти, що складається з предметних і виробничих (навчальних), соціально-поведінкових (виховних), профорієнтаційних (інформаційних) частин, організованих на принципах співробітництва і зацікавленості всіх суб'єктів освітнього процесу.

Таблиця 6

Алгоритм створення освітнього простору, орієнтованого на професійну адаптацію учнів

Розвиваючий освітній простір	1. Прийняття суб'єктами освітньої діяльності єдиних принципів взаємодії	Професійний простір
	2. Підвищення професійної (психологічної) компетентності педагогічних працівників	
	3. Організації та функціонування психолого-педагогічної служби, спрямованої на посилення фасилітаційної спрямованості	
	4. Організації учнівського самоврядування (співуправління)	
	5. Введення факультативів (спецкурсів), орієнтованих на психологічну підготовку учнів до адаптації і проектування професійного майбутнього	
	6. Створення варіативних педагогічно організованих видів діяльності для реалізації внутрішньої активності учнів у різних видах діяльності	
	7. Реалізація програм професійної адаптації учнів на етапах переходу зі школи в систему професійного навчання, завершення навчання та входження в трудову діяльність	
	8. Реалізація додаткових програм соціально-професійної адаптації для учнів «групи ризику» (учнів-сиріт, інвалідів, учнів-мігрантів)	
	9. Моніторинг динаміки адаптаційних процесів в учнів	
	10. Рефлексія діяльності, корекція форм і методів адаптаційної роботи	

Адаптація відбувається за рахунок активної самостійної реалізації учнів у різноманітних видах діяльності в освітньому процесі. На всіх етапах розробки і реалізації

моделі проводилася поетапна цілеспрямована робота з усіма суб'єктами освітнього взаємодії (керівниками, педагогами, учнями, батьками). Робота з формування колективу, який творчо

працює включає в себе: залучення педагогів в адаптаційний процес; організацію різноманітної учнівської діяльності, що сприяє отриманню задоволення від процесу самореалізації; посилення функцій управління і самоврядування; організацію взаємодії адміністрації освітнього закладу та педагогічних працівників щодо створення умов для вирішення соціальних проблем учнів і варіативних можливостей для професійного самовизначення.

До початку активного залучення педагогів у процес зміни власної професійної діяльності була з'ясовано ступінь їх готовності до змін у поведінці і ступінь усвідомлення необхідності цього. Для подолання протиріч

між сформованими раніше рівнем і стилем діяльності педагогів і новими умовами та вимогами був розроблений комплекс управлінських завдань кадрової стратегії, спрямований на перебудову двох основних сфер особистості: ціннісно-мотиваційну і операційно-виконавчу. У першому випадку — це зміни відносин, інтересів, бажань, прагнень, які спонукають до дії, а в другому — компетентності та професіоналізму, що визначають здатність до виконання педагогічних дій. Етапи та напрямки педагогічного супроводу професійної адаптації учнів наведені у табл. 7

Таблиця 7.

Етапи та напрямки педагогічного супроводу професійної адаптації учнів

Етап	Зміст педагогічного супроводу	
1	2	3
1	1	Цей напрямок педагогічного супроводу включає в себе профорієнтаційну діяльність: інформування, індивідуальне консультування, трудові проби, співбесіду
	2	Адаптацію до нових умов навчання і колективу, психолого-педагогічний супровід спрямовано на: адаптацію вступників (і їхніх батьків) до умов і вимог
		навчання у професійному освітньому закладі; адаптацію учнів до системи ділових взаємин в освітньому процесі; залучення учнів до побудови внутрішньогрупових відносин; прояв активності в різноманітних видах педагогічно організованої діяльності
2	1	Робота із самореалізації учнів і залучення їх до прояву активності в діяльності за інтересами, схильностям, здібностям
	2	Порівняння та облік індивідуальних змін мотивації, спрямованої на предметну та професійну діяльність
	3	Вивчення рівня групової взаємодії
	4	Розширення професійних контактів учнів поза освітнім закладом
	5	Орієнтація учнів на організацію ділових відносин в освітньому процесі
3	1	Підготовка учнів до трудової адаптації (адаптація до професійної діяльності і спілкування в трудовому колективі). Педагогічний супровід включає в себе: прогностичну оцінку випускників, визначення траєкторій професійного руху; визначення перспективи працевлаштування та адаптації на робочих місцях; виявлення особливості адаптації в трудовому колективі на підприємстві; створення умов для розширення рамок професійної взаємодії
	2	Актуалізація проблеми подальшого професійного самовизначення
	3	Самореалізація випускників за допомогою професійної діяльності (реалізація індивідуальної моделі професійної кар'єри)
	4	Професійна адаптація в умовах виробництва (післянавчаний період). У процесі післявипускного періоду педагогічний супровід включає в себе: індивідуальне консультування випускників із проблем адаптації на виробництві; залучення їх до інформаційної (профорієнтаційної) діяльності з учнями; залучення їх до надання допомоги у працевлаштуванні випускників

Отже, нами представлені рекомендації щодо впровадження вдосконаленої моделі управління системою професійної адаптації учнів у закладі професійної освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Управління професійною адаптацією учнів визначено нами як цілеспрямовану та свідому взаємодію учасників освітнього процесу, яка спрямована

на формування особистості того, хто навчається, як майбутнього професіонала, що відповідає сучасним вимогам промислового виробництва та професійного середовища. Розроблена модель управління системою професійної адаптації. Функції, які представлені в моделі, складають повний цикл управління від поставлених цілей до їх досягнення, відтворюють хід, послідовність та

завершеність окремих управлінських дій. Реалізація їх розкриває зміст самої системи. Для реалізації моделі нами розроблені програми: «Програма педагогічної та соціально-професійної діагностики

особистості учнів» та «Педагогічний супровід учнів у процесі професійної адаптації». Наведені програми реалізують комплекс організаційно-педагогічних умов професійної адаптації учнів.

Список використаних джерел:

1. Гладкова В. М. Профорієнтація : навч. посіб. / В. М. Гладкова. – Львів : Новий Світ-2000, 2007. – 160 с.
2. Даниленко Л. І. Інноваційний освітній менеджмент : навч. посіб. / Л. І. Даниленко. – Київ : Главник, 2006. – 144 с.
3. Жемера Н. Сутність та особливості процесу професійного самовизначення учнів старших класів / Н. Жемера // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2002. – № 4. – С. 26-30.
4. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України : монографія / С. М. Ніколаєнко. – Київ : Київ. Нац. тор.-екон. ун-т, 2008. – 419 с.
5. Професійне самовизначення старшокласників : метод. посібник / упоряд. Л. Шелестова. – Київ : Шкільн. світ, 2006. – 128 с.
6. Пряжников Н. С. Профессиональное самоопределение. Теория и практика / Н. С. Пряжников. – М. : Академия, 2008. – 320 с.
7. Черниш А. П. Менеджмент освіти : навч. посіб. / А. П. Черниш. – Київ : Університет, 2008. – 49 с.
8. Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи : навч. посіб. / М. С. Янцур. – Київ : Слово, 2012. – 465 с.

References:

1. Hladkova, VM 2007, *Proforiientatsiia*, [Professional guidance] Novyi Svit-2000, Lviv.
2. Danylenko, LI 2006, *Innovatsiyni osvittni menedzhment*, [Innovative educational management] Hlavnyk, Kyiv.
3. Zhemera, N 2002, 'Sutnist ta osoblyvosti protsesu profesiinoho samovyznachennia uchniv starshykh klasiv', [The essence and peculiarities of the process of professional self-determination of high school students] *Trudova pidhotovka v zakladykh osvity*, no. 4, pp. 26-30.
4. Nikolaienko, SM 2008, *Teoretyko-metodolohichni osnovy upravlinnia innovatsiynym rozvytkom systemy osvity Ukrainy*, [Theoretical and methodological bases of management of innovative development of the education system of Ukraine] Kyivskiy Natsionalnyi torhivno-ekonomichnyi universytet, Kyiv.
5. Shelestova, L 2006, *Profesiine samovyznachennia starshoklasnykiv*, [Professional self-determination of senior pupils] Vydavnychiy dim Shkilnyi svit, Kyiv.
6. Prjazhnikov, NS 2008, *Profesionalnoe samoopredelenie. Teoriya i praktika*, [Professional self-determination. Theory and practice] Akademiya, Moskva.
7. Chernysh, AP 2008, *Menedzhment osvity*, [Management education] Vydavnytstvo Universytet Kyivskoho miskoho pedagogichnoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka, Kyiv.
8. Yantsur, MS 2012, *Profesiina oriientatsiia i metodyka proforiientatsiynoi roboty*, [Professional orientation and method of vocational guidance work] Vydavnychiy dim Slovo, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2018р.